

Malgrà tschertas emoziuns...

Reacziuns areguard il nov artitgel da linguas

DA FLURIN ANDRY / ANR

■ **L'emprim di da la sessiun extraordinara dal cussegl grond en connex cun la revisiun da la nova constituziun steva sin il program tranter auter l'artitgel da linguas. Il parlament s'è unì ed ha stgaffi in nov artitgel.** «Tudestg, rumantsch e talian èn las trais linguas naziunalas ed uffizialas administrativas dal chantun», uschia entschaiva l'artitgel 3 da la nova constituziun grischuna. Ina minoritad da la cumissiun predeliberanta sustegniva la proposta da la deputada *Nicoletta Noi-Togni* (independenta, Roveredo) da fixar qua che las trais linguas sajan «equivalentas». Cun 59 a 40 vuschs ha sbittà il parlament questa proposta. L'alineia 2 che prescriba ch'il chantun e las vischnancas hajan il duair da sustegnair e promover la lingua rumantscha e taliana è vegnida approvada senza discussiun. Er betg l'alineia 3 nun ha dà da discurre: Sch'il pievel grischun accepta la nova constituziun na pon decider pli las vischnancas be ellas qualas linguas uffizialas e da scola ch'ellas vulan, en avegnir ston ellas far quai en cooperaziun cun il chantun. Da trais persunas rumantschas che s'èn engaschadas per stgaffir in nov artitgel da linguas ha vulì savair l'anr sch'ellas sajan cuntentas cun las decisiuns dal cussegl grond.

Anna Alice Dazzi Gross, linguista da la LR e commembra da la cumissiun per la constituziun grischuna

Essas Vos cuntenta cun il resultat dal tractament da l'artitgel da linguas en il parlament grischun?

Jau sun fitg cuntenta, surtut perquai che nus avain l'emprima giada in artitgel da linguas en ina constituziun grischuna. Las constituziuns pli veglias nun han nagin artitgel da linguas. Quai è gia in grond pass. Alura vegnan en quest artitgel tuttas trais linguas chantunalas, damai rumantsch, tudestg e talian, decleradas sco linguas naziunalas, e quai ch'è anc pli impurtant, er sco linguas uffizialas administrativas. Quai vul dir che tuttas trais linguas han en sasez il medem status giuridic. Quai è impurtant, ch'ins na fetschia ina differenza tranter linguas naziunalas e linguas administrativas, sco p. ex. sin il stgalim federal, nua ch'il rumantsch è lingua naziunala, ma be per part er lingua uffiziala administrativa.

La segund'alineia è in cler confess da pro-

Anna Alice Dazzi Gross, linguista da la Lia rumantscha.

FOTOS F. ANDRY

mover il rumantsch e'l talian, da far sforzs supplementars per questas duas linguas.

Fitg impurtanta è alur la terza alineia, quella fa numnadamain l'emprima giada ina tscherta limitaziun da l'autonomia communal. Betg mo pli suletta-main las vischnancas pon decider davart lur linguas uffizialas e da scola, quella decisiun ston ellas prender en cooperaziun cun il chantun. Quai è in pass fitg impurtant, e jau hai grond plaschair ch'ils deputads han savì far quel pass. Fitg stutta sun jau che quai nun ha dà gronda discussiun, e quai ha segir da far cun la lavur preparatoria che la fracziun rumantscha ha fatg ordavant. Ella s'è radunada ed ha discutà la chaussa ensem cun la cumissiun da deputads e cun represchentants da la LR. Uschia han ins fatg la discussiun ordavant e pudì ir cun ina fitg buna proposta en il parlament, e perquai nun hai dà nagina gronda discussiun.

Avessas Vos sustegnì la proposta da Nicoletta Noi?

Quai è stada ina fitg interessanta, e jau crai er in'impurtanta discussiun, ed en quel sen sun jau engraziaivla che quella proposta è vegnida fatga. Ch'ins discuta ina giada, tge vul quai dir, sche tuttas trais linguas èn equivalentas, quai am para fitg impurtant. Che quai nun è vegnì acceptà na chat jau uschè dramatic, causa che l'artitgel 3 di en sasez cleramain che tuttas trais linguas sajan linguas naziunalas ed administrativas ed uschia logicamain er sin il medem stgalim. Tge che quai vul dir alura propi en la pratica, quai

Vincent Augustin, president da la cumissiun minoritara.

ston ins alura discutir en connex cun l'elavuraziun da la lescha da linguas. En connex cun la proposta Noi sun jau in zic ambivalenta, pertge ch'ina lingua minoritara dovra da princip adina dapli sustegn che ina lingua gronda. Il pledin «equivalent» pudess er ir en disfavur dal rumantsch, perquai ch'ils represchentants da la lingua ferma pudessan pretender p. ex. ch'i dettia mo pli cudeschs da scola en ina varianta rumantscha. Jau na sai, sche quai è alur adina en l'interess da la lingua minoritara. Gist sch'ins pensa a la scola, datti aspects nua che la scola rumantscha dovra in sustegn supplementar, nua ch'i na basta mo dad esser equivalent cun il tudestg. En quel sen am para quai mintgatant baud in zic privlus da duvrar quel pledin.

Vincent Augustin (pcd, Cuira), president da la cumissiun minoritara

Essas Vos cuntent cun il resultat dal tractament da l'artitgel da linguas?

Jau crai che nus possian esser fitg cuntents cun quel resultat: Nus avain fatg ina discussiun intensiva gia en la cumissiun predeliberanta e preparà l'entira chaussa da l'artitgel da linguas, cun consequenza che qua en il parlament nun èsi stà da far atgnamain grondas discussiuns per quai ch'igl era propi central, e cunzunt er betg dispittas tranter ils Rumantschs. In zichelin differentas opiniuns ed er in zichelin aversiuns tranter ils ins ed ils auters Rumantschs hai dà tar l'alineia 3, tar la dumonda sch'ins vuleva francar explicitamain ils medems dretgs da quests trais lungatgs, là eran las differenzas in zic pli

Robert Giacometti, president da la fracziun rumantscha en il parlament grischun.

grondas e las emoziuns ch'igl ha dà en il parlament na m'han plaschì uschè enorm bain.

Pertge vulevas Vos ch'i vegnia fixà en la nova constituziun che las trais linguas grischunas sajan equivalentas?

L'adjectiv «equivalent» vess dà cunzunt als compatriots talians dapli dretgs, ma er al rumantsch ed a nus Rumantschs. Da l'autra vart èsi adina er vegnì punctuà ch'en sasez sajan tuts trais lungatgs eguals ed hajan ils medems dretgs, ed uschia pudain nus vairamain acceptar l'autra posiziun. Ma igl avess francà questa egualitad in zichelin explicitamain pli ferm. Quai nun è atgnamain per nus Rumantschs sin il champ practic forsà betg uschè impurtant sco per ils Talians, perquai che nus essan pli ferm bilings, propagain er questa bilinguitad, ed uschia essan nus consequentamain er pli movibels e disponibels dad acceptar tschertas chaussas en tudestg. Noss compatriots talians han pli fadia dad acceptar quests texts e pretendan adina dapli talian, cun raschun naturalmain, causa che lur situaziun è differenta.

Robert Giacometti (pld, Sur Tasna), president da la fracziun rumantscha en il parlament grischun

Essas Vos cuntent cun il resultat dal tractament da l'artitgel 3?

Jau sun en sasez fitg cuntent cun il resultat, anc avant in mez onn avevan ins l'impressiun che tut giaja giu per l'aissa,

surtut che l'alineia 3 na vegnia mai acceptada. Quai avevan ins badà cun taddar las discussiuns da las differentas partidas. Che nus avain gì tuttina success pon ins segiramain engraziar a la fracziun rumantscha, la quala s'è engaschada fermamain per survegnir in bun artitgel da linguas en la nova constituziun. Ils commembers da la gruppa da deputadas e deputads rumantschs han discutà e collavurà cun la regenza e cun la cumissiun predeliberanta. Il fatg che noss commember *Vincent Augustin* fascheva part a quella è segiramain er stà in avantatg per nus. Perquai poss jau dir che jau saja cuntent cun quai che nus avain cuntanschì.

Avais er Vos sustegnì la proposta Noi?

Gea, jau hai sustegnì quai, perquai che gist quella alineia che avess prescrit ils medems dretgs per tuttas trais linguas avess gidà forsà er dapli ils compatriots da lingua taliana. Els èn numnadamain propi dischavantagiads envers ils Grischuns rumantschs e quels da lingua tudestga. Ins vesa che las vals talianas sco p. ex. la Mesolcina sa drizzan adina pli ferm vers il Tessin. Sch'il chantun na fa nagut ed emprova da franar quest svilup cun als vegnir encunter in zic, alura nun èsi dad esser profet per savair che quai dat problems. Per nus Rumantschs fiss quai stà ina pitga, in agid en pli per nossa lingua. Jau sun stat stut dals votums negativs da gliעד che s'ha engaschada onns a la lunga per il rumantsch. Jau poss bain viver cun il fatg ch'il pled «equivalent» vegn stgassà, igl è nempe fixà en la constituziun federala ch'ils vaschins da mintgina da las quatter linguas naziunalas haja ils medems dretgs. Sch'ins avess integrà però er il pled «equivalent» en la constituziun chantunala avessan nus gì dapli forza envers la regenza, il chantun per pretendere la nova lescha da lingua. E da l'autra vart fiss quai stà ina motivaziun per la regenza, da dir «ussa stuain nus far vinavant cun la lescha da linguas, uschiglio pretendan els anc dapli». Cun la lescha da linguas pudain nus alur er definir tge che nus vulain, lain nus ch'i vegnia translata tut er en rumantsch u be tschertas chaussas... Questa mira pudain nus cuntanscher er en l'autra maniera, perquai nun èsi uschè enorm mal ch'il «equivalent» è vegnì stgassà, perquai na sun jau betg dischillus, ma jau avess gì tuttina pli gugent ch'il pled fiss stà en l'artitgel 3 da la nova constituziun.